

УДК 329:811:342.8

Д. Жовтяк-Тараскіна

МОВНЕ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ПЕРІОД ВИБОРІВ

Досліджено діяльність політичних партій України в контексті мовного питання в період виборів. Проаналізовано напрямки розвитку механізмів державного регулювання мовної політики за час незалежності. З’ясовано роль та місце поняття “політизація мовного питання” в період виборів.

Ключові слова: мовна політика, мовне питання, політичні партії, виборчий процес, політизація мовного питання.

Мовне питання завжди було та залишається гостро-актуальним для українського суспільства. Українська мова як засіб спілкування та інтелектуального виявлення особистості відображає самобутність багатомільйонного українського народу і є основою його духовності та історичної пам’яті. Це означає, що мовна політика повинна посідати чільне місце у системі державних пріоритетів, забезпечувати додержання конституційних гарантій щодо функціонування української мови як державної у всіх сферах суспільного життя на всій території України, захищати мови національних меншин та задовольняти мовні потреби громадян України.

Проте на сьогодні спостерігається витіснення державної мови з багатьох сфер життєдіяльності й поступового зменшення кількості її носіїв. Впровадження української мови як державної у публічній сфері не було до кінця послідовним і не супроводжувалось системними заходами, спрямованими на подолання деформованої мовної ситуації. Час на початку періоду незалежності втрачено, питання щоразу загострюється. Питання переросло у проблему. На перший погляд, воно непримітне, але у разі суперечок виноситься “на перші сторінки”. Особливо це відображається в діяльності політичних партій в період виборчого процесу, оскільки спекулювати ним дуже і дуже вигідно. Мабуть тому його й загострюють. Питання у тому, хто і навіщо це робить. Тому дослідження питання мовної політики в Україні є надзвичайно актуальним.

Окремі аспекти мовної політики вже знайшли висвітлення в працях вітчизняних істориків, політологів, мовознавців. Це питання досліджували І. Курас [1], В. Котигоренко [2], Л. Масенко [3], Л. Нагорна [4], І. Ющук [5], тощо. Проблеми національної консолідації українського суспільства з точки зору позиціонування політичних партій висвітлені у аналітичних записках відділу соціокультурних та етнонаціональних досліджень Інституту стратегічних досліджень при Президентові України.

Метою статті є визначення місця мовного питання в діяльності політичних партій у період виборів, аналіз дій влади стосовно мовної політики за час незалежності та з’ясування, чому відбувається постійний процес політизації мовного питання в Україні.

На початку потрібно проаналізувати дії влади стосовно мовного питання в період незалежності. Оскільки мовна ситуація в Україні є результатом незавершеного в радянський період асиміляційного процесу, ми і до сьогодні маємо незбалансованість двомовності, що відображає постколоніальний стан українського суспільства.

В Україні мовна політика регулюється Законом “Про мови в Україні”, який був прийнятий ще в радянський час і не може врахувати та задовольнити теперішню ситуацію, що склалась в українській державі. Використання української та інших мов регулюється також Законами України “Про інформацію”, “Про телебачення і радіомовлення”, “Про рекламу”, “Про підприємництво” та іншими (всього понад 40 законів). Але як за президентства Л. Кравчука, так і за президентства Л. Кучми та В. Ющенко українська влада не спромоглася розробити і здійснити ефективну програму мовного планування, створити дієвий механізм відродження і підтримки української мови і протидіяти мовно-культурній експансії Росії. За указом Президента Л. Кучми, з квітня 2001 р. відповідальним за проведення державної мовної політики став Державний комітет телебачення і радіомовлення України. Однак лише в серпні 2003 р. в його складі створено Департамент мовної політики. У 2005 р. головним органом із забезпечення реалізації державної мовної політики в системі центральних органів виконавчої влади стало Міністерство культури і туризму України, в якому створено мовний сектор (із трьох співробітників). Як консультативно-дорадчий орган при Президентові України в 1997 – 2001 рр. існувала Рада з питань мовної політики, однак її можливості впливати на мовну ситуацію були незначними [6].

Із 1 січня 2006 р. на території України вступила в дію Європейська Хартія про регіональні мови і мови меншин (у 2000 р. рішенням Конституційного Суду України закон вже був скасований унаслідок порушення процедури його підписання) – об’єм і деталізація зобов’язань, узятих Україною по виконанню Хартії регіональних мов і мов меншин були істотно скорочені.

Ураховуючи необхідність вироблення послідовного і виваженого підходу до вирішення мовних питань, Указом Президента України № 161/2010 від 15.02.2010 р. було постановлено схвалити Концепцію державної мовної політики. Указ не скасовано і він перебуває на офіційному сайті чинного Президента України в рубриці “офіційні документи”, проте реальні кроки політичної сили, що перебуває при владі, скеровані в протилежному напрямку [7].

Саме відсутність чіткої та дієвої стратегії розвитку мовної політики залишає це питання щораз актуальнішим. Мовне питання в Україні повинно було вирішуватися одразу. Проте час на початку періоду незалежності втрачено, питання загострилось, звичайно, не саме по собі. На перший погляд, воно непримітне, але у разі суперечок виноситься “на перші сторінки”. Спекулювати ним дуже і дуже вигідно. Мабуть тому його й загострюють, особливо з позиції діяльності політичних партій у період виборів.

У демократичному суспільстві партії можуть реалізувати свою головну мету – здобуття і реалізацію влади – тільки через вибори. Підтримка громадянами на виборах легітимізує їх існування як повноцінних інститутів політичної системи. З іншого боку, вибори як інститут демократії потребують участі партій. Партії агрегують і кристалізують інтереси окремих громадян і груп суспільства. Вони формулюють порядок денний виборів, представляють альтернативні бачення суспільного блага. Якість виборів безпосередньо пов’язана з якістю політичних партій [8].

Наближення виборів завжди стимулювало процеси у партіях – їх створення, спроби об’єднання чи, навпаки, розколи, організаційну розбудову, пошук нових ідей для здобуття прихильності громадян, розвиток засобів комунікації з виборцями [9].

З метою привернення уваги виборців та підняття свого рейтингу у період виборів політичними партіями свідомо піднімаються найгостріші та найболючіші питання, які

турбують суспільство. З огляду на психологію, це цілком логічно. Коли речі, які турбують просту пересічну людину, починають активно пропагуватись чи мусуватись із різних боків за допомогою політичних технологій – у засобах масової інформації (далі – ЗМІ), на мітингах, у маніпулятивній рекламі тощо, услід за цим обов'язково буде зворотна реакція тих же потенційних виборців. Якою вона буде – позитивною чи критично негативною із боку суспільства, не є у даному випадку річчю першої важливості. Коли є реакція, є інтерес, а це означає ще ймовірно зросте і рейтинг і прихильність до певної політичної сили. До таких болючих питань, що турбують українського виборця, можна віднести вступ України до Європейського Союзу (далі – ЄС) та Північноатлантичний військовий альянс (далі – НАТО) з можливістю розміщення на території України системи ПРО або інших військово-оборонних баз, ідеологічно-політична невизначеність, економічна нестабільність, соціальна допомога населенню, культурна сфера, проблеми освіти, релігії, тощо. Сюди ж належить і мовне питання.

Зауважимо, мовне питання не є серед десяти – двадцяти найголовніших у думках громадян України, але про нього дуже багато говорять у ЗМІ. Тим більше, що ближче до пересічного громадянина не політичний бік питання, а життєвий.

Проаналізуємо програми сучасних політичних партій України, які належать фактично до трьох класичних політичних напрямів – “лівого”, “правого” та центристського. Так, центром “лівого” крила є найпомітніші політичні партії: Комуністична та Соціалістична партії України. Найпомітнішими партіями “правого” спрямування є блок політичних партій “Виборчий блок Юлії Тимошенко”, Народний Рух України, Українська народна партія, Конгрес Українських Націоналістів, Християнсько-демократична партія України. Більше тридцяти партій політичної палітри України вважають себе центристськими (найпотужніша серед них – Партія Регіонів). Вони базують свою діяльність на ідеях соціал-демократії або ж лібералізму.

До правих політичних сил належить фракція Блоку Юлії Тимошенко, відома своєю позицією щодо підтримки української мови. Фракція послідовно відстоює свою думку щодо впровадження української мови в освіту, утвердження, а також розширення її використання в усіх сферах суспільного життя України, про що і свідчить гасло: “Захист української мови, вільний розвиток мов і культур усіх етносів” [10]. Позиція блоку щодо проблем мови відома ще і в зв'язку з поданням законопроекту до Верховної Ради.

З позиції програми партії Блоку Віктора Ющенка “Наша Україна” – українська мова має бути обов'язковою мовою освіти і навчання у вищих навчальних закладах. Національним меншинам має гарантуватися право на вивчення рідної мови у вищих навчальних закладах або через національні культурні товариства [11].

Отже, “праві” політичні партії вважають, що державною мовою в Україні є українська мова, якій держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території України, а також забезпечує право громадян України на користування українською мовою як державною, що має захист і підтримку на всій території України.

Політика Комуністичної партії П. Симоненка щодо проблем мови багато в чому співпадає із позицією лідера Соціалістичної партії О. Мороза, який також визнає суспільну цінність усіх національних мов і гарантує їх рівноправність, але відстоює українській мові статус державної і водночас – вільний розвиток, використання і захист російської та інших національних мов в Україні [12]. Найпослідовнішими прихильниками підвищення статусу російської мови є Комуністична партія України (далі – КПУ). Це легко

пояснюється характером їх електоральної бази та ідеологією, яка ідеалізує радянське минуле [13].

Діяльність Партії регіонів спрямована на “формування культурної політики на принципах відкритості, гуманізму, полікультурності і політкоректності, сприяння культурній рівноправності всіх національностей і регіонів з урахуванням їхньої історичної, географічної та мовної різноманітності” – саме так сказано у згаданій програмі. Вони відстоюють застосування української мови як державної, а також вільне використання російської, регіональних мов та мов меншин, які застосовуються, поряд із українською, на умовах рівності та обов’язковості. Лідери Партії регіонів проводять проте більш чітку позицію щодо проблем мови: вони вважають, що російська мова має стати в Україні державною [14].

Уже можна зпрогнозувати присутність у Верховній Раді (далі – ВР) наступного скликання “Фронт змін”. Лідер правоцентристської партії “Фронт змін” А. Яценюк закликає владу припинити спекулювати на мовному питанні, наголошуючи на тому, що в Україні єдина державна мова – українська. І тут дискусії не може бути. Крім того, ст. 10 Конституції гарантує вільний розвиток, використання і захист інших мов національних меншин, причому російська – єдина мова, окрім української, яка окремо згадана в цій статті Основного закону [15].

Щодо застосування і розвитку державної мови в Україні, то, на відміну від “лівих” і “правих” політичних сил, у програмах центристських політичних партій зазначається, що українська і російська мови вважаються рівними державними мовами. Ці мови повинні однаковою мірою застосовувати в усіх сферах суспільного життя.

Таким чином, проаналізувавши позиції провідних політичних сил щодо мовного статусу, можемо зробити певний висновок – питання щодо двомовності в період виборів вже не виглядає та не звучить у формі пропозиції. Питання у період виборів стоїть ребром – надавати чи не надавати російській мові статусу другої державної мови. Об’єктом обговорення, суперечок та кінцевою метою став статус російської мови. Ніби право російськомовних громадян може бути вирішено лише за умови державного статусу російської мови. Ми маємо дуже великий сумнів, що люди дійшли такої думки самостійно. Звичайно, що їх до такого способу вирішення підштовхнули політики.

Вирішувати життєві питання наданням державного статусу мові все одно, що вбивати маленький віконний цвях кувалдою. Для вирішення такого питання існують інші шляхи: окремий закон, підзаконні акти тощо. Для цього й існують державна мова та інші мови. І, як показала практика за двадцять років незалежності, ці сміливі та радикальні гасла в агітаційний період так і залишаються лише гаслами та об’єктом політичних технологій. Не набувають вони конкретних практичних дій та впровадження навіть тоді, коли якась політична сила приходить до влади. В Україні до сьогоднішнього дня так і не ухвалений закон “Про мови”, який міг би бути розроблений на основі Конституції України, Закону України “Про мови Української РСР”, Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин, закріпивши особливий статус російської мови в Україні як регіональної мови і мови міжнародного спілкування, а так само через використання формулювання “російська та інші мови” [16].

В Україні існує велика розпорошеність політичних сил та ідеологій, які, можливо, ніколи не зможуть дійти єдиного політичного консенсусу. Тому мовна політика, яка ведеться у виборчий період, є нічим іншим, як елементом спекуляції та протистояння між конкуруючими партіями та опозиційними політичними силами.

Розглянемо, для прикладу, позиції вищезазначених “лівих” сил та провідних партій центриського спрямування – надання російській мові статусу другої державної. Якщо поставити в одні умови потужну імперську мову – російську і знищувану століттями мову українську, то це призведе до пригноблення останньої, що буде продовженням тієї ж історичної несправедливості, але вже з боку української влади. Це, наприклад, все одно, що поставити на ринзі боксера-професіонала проти вимореної голодом та тортурами звичайної людини. Правила однакові, а умови – ні. Втрата унікальної української мови українським народом і його подальша русифікація призведе, врешті-решт, до втрати національної самоідентифікації українців. Тобто українці, повністю відлучившись від української культури, під впливом російської імперської пропаганди почнуть вважати себе росіянами, і за певних умов Україна може втратити свою державність. Це розуміють і російські політики, тому вони так старанно відстоюють надання російській мові статусу державної в Україні. До речі, російська мова як друга державна вже майже поглинула білоруську мову в Білорусії. Українцям краще починати вчитися на чужих помилках.

Дещо обурює той факт, що все проукраїнське в Україні певні політичні сили та їх діячі намагаються виставити як щось національно-нетерпиме, націоналістичне або навіть нацистське. Почнемо з того, що захист української мови і відстоювання її як єдиної державної – це лише захист української мови, а ніякий не націоналізм чи нацизм. Національно-нетерпимі ідеології згубні для України.

Вирішення мовного питання може бути лише одномовність. Україна – це багатонаціональна країна. За таких умов зручно, щоб існувала мова міжетнічного спілкування для всіх національностей, що проживають в Україні. Тепер же згадаймо, що українську мову свого часу дуже довго і дуже старанно знищував злочинний імперський режим Росії. Звичайно, ця мова після багатовікового гноблення потребує захисту і розвитку. Тому збереження для неї статусу єдиної державної, по-перше, дає такий необхідний їй захист, а по-друге, фактично дає Україні мову міжетнічного спілкування.

Тим не менш, потрібна раціональна і виважена політика щодо мовного питання, чим не змогли та не можуть похвалитися жодні провладні політичні сили. Тому виникає потреба створювати всі необхідні умови для того, аби неукраїномовні громадяни України не відчували себе пригнобленими в своїй країні, але це ж не значить, що потрібно робити державними російську, білоруську, німецьку чи інші мови із більше, ніж ста мов національностей, що проживають на території України.

Політизація мовного питання унеможливує впровадження та здійснення ефективної політики щодо його вирішення. Розробка концепцій, єдиної державної стратегії, прийняття закону, від якого залежить доля народу і долі окремих людей, не має безпосередньо пов’язуватися з політичним моментом чи політичними зобов’язаннями. Робота над мовним законодавством повинна вестися в деполітизованій атмосфері із залученням провідних фахівців із соціолінгвістики, етнології, політології, юриспруденції та державного будівництва. Вирішення цих питань дасть можливість краще й ефективніше реалізовувати мовні проблеми в сучасній Україні.

Пропонуємо можливі шляхи ведення державної політики з метою вирішення мовного питання. Насамперед, держава повинна забезпечити безумовне виконання конституційної норми про всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Володіння українською мовою службовими і посадовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування є однією з обов’язкових умов для

зайняття відповідних посад. Принципове значення для майбутнього української мови має національна мовна свідомість і національна гідність – вище керівництво держави своїм особистим прикладом і зусиллями має утверджувати престиж української мови [17].

Неодмінною умовою набуття громадянства України повинно бути володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування.

Держава повинна сприяти захисту мовно-культурного та мовно-інформаційного простору України та забезпечити гідне місце української мови у всесвітньому мовно-інформаційному просторі. Створення належної законодавчої бази щодо державної підтримки книговидання, засобів масової інформації, пісенної продукції українською мовою є пріоритетним у реалізації державної мовної політики. Підвищення престижу української мови, виховання української мовної свідомості та національної гідності можна реалізувати через поліпшення якості українського мовлення на вітчизняних теле- і радіоканалах, забезпечення права громадян на одержання інформації українською мовою, зокрема через друковані засоби масової інформації (пресу), рекламу, а також перегляд іноземних фільмів, дубльованих або озвучених чи субтитрованих українською мовою[18].

Потребує змін і Закон України “Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин”, розширивши і деталізувавши зобов’язання України по захисту прав використання регіональних мов і мов меншин в таких сферах, як наука, освіта, судочинство, адміністративні функції, засоби масової інформації, а також прийняття постанови Кабінету Міністрів України “Про реалізацію Закону України “Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин”, передбачивши конкретні заходи і достатнє фінансування.

Особливим варіантом може бути ухвалення окремого закону “Про російську мову”, яким може бути закріплений статус російської мови в Україні і гарантовані права російськомовного населення.

Сучасна демократія неможлива без виборів, а відтак і без “політичного маніпулювання” громадською думкою. Мовне питання в діяльності політичних партій у період виборів є нічим іншим, як засобом спекулювання думкою потенційних виборців, з метою здобуття їхньої прихильності та збільшення власного рейтингу. Вирішення мовного питання потребує комплексного підходу на рівні всієї держави із залученням усієї структури державно-управлінського механізму, що не під силу зробити окремим політичним силам самостійно, навіть якщо вони прийдуть до влади. Мовне питання не має безпосередньо пов’язуватися з політичним моментом чи політичними зобов’язаннями. Також воно повинно бути вільним від вузької ідеологічної спрямованості, яка в кожній політичній партії є своєю.

Література

1. Курас І. Ф. Мовна політика: здобутки і проблеми / І. Ф. Курас // Етнополітологія. Перші кроки становлення [Текст]. — К. : Генеза, 2004. — С. 407—409.
2. Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт [Текст] / В.О. Котигоренко. — К. : Світогляд, 2004. — 722 с.
3. Масенко Л. Мова і політика [Текст] / Л. Масенко. — К. : Соняшник, 1999. — 100 с.
4. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики [Текст] / Л. Нагорна. — К. : Світогляд, 2005. — 315 с.

5. Право нації і права людини // Чи має українська нація перспективу? [Текст] : зб. матер. та док. / упоряд. І. Ющук. — К. : [б. в.], 2000. — С. 13—24.
6. Шаповал Ю. Мовна ситуація в Україні: Історія й сучасний стан [Електронний ресурс] / Ю. Шаповал, В. Ажнюк. — Режим доступу : <http://memorial.kiev.ua/genocyd-ukrajinciv/duhovnyj-i-kultunyj-genocyd>.
7. Концепція державної мовної політики [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 161/2010 від 15.02.2010 р. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/10486.html>.
8. Якименко Ю. Вибори та партії в Україні: аналіз ситуації / Ю. Якименко // Вступна доповідь на 7 міжнародному форумі “Київський діалог” (17 червня 2011 р.) [Текст]. — К. : [б. в.], 2011. — С. 5.
9. Нальотов А. Виборчі технології як чинник впливу на масову свідомість [Електронний ресурс] / А. Нальотов. — Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=77&c=1811>.
10. Програма партій Блоку Юлії Тимошенко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://batkivshchyna.te.ua/?page=prog&sub=7>.
11. Програма народного Союзу “Наша Україна” [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.razom.org.ua/documents/443.
12. Програма Соціалістичної партії України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.spu.in.ua/about/programa.
13. Програма КПУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.kpu.ua/programmakpu.
14. Програма Партії регіонів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.partyofregions.org.ua/ru/about/program>.
15. Програма партії Фронт Змін [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://frontzmin.ua>.
16. Шаповал Ю. Мовна ситуація в Україні: Історія й сучасний стан...
17. Концепція державної мовної політики...
18. Там само.

D. Zhovtiak-Taraskina

LANGUAGE ISSUE IN POLITICAL PARTIES ACTIVITY IN THE ELECTION PERIOD

The activity of political parties in Ukraine in the context of the language issue in the election period is investigated. The areas of development of state regulation mechanisms of language policy at the time of independence are analyzed. The role and place of the term “politicization of language issues” during elections are found out.

Key words: language policy, language issue, political parties, electoral process, the politicization of language issues.